

Beşir Ayvazoğlu, *Kemal*,

İstanbul: Kapı Yayınları, 2024, 9786256661394, 236 s.

Hüseyin Selçuk*

Namık Kemal, yakın dönem Türk tarihinde üzerine en çok konuşulan şahsiyetlerin başında gelmektedir. Şair, mütefekkir, gazeteci, roman ve oyun yazarı gibi birçok kimliğe sahip olarak memuriyetler ve sürgünler arasında geçen ömründe ortaya koyduğu yapıtlar, bilhassa vatan kavramı üzerinden kaleme aldığı edebî eseler son dönem Osmanlı münevverleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu itibarla hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında mebzul miktarda çalışma yapılmış olan “vatan şairini” Beşir Ayvazoğlu bu çalışmasında bir başka pencereden, cumhuriyetin ilk yıllarında edebiyat ve fikir dünyasından çıkartılma teşebbüsleri üzerinden ele almaktadır. Dolayısıyla dışardan bir biyografi çalışması gibi duran bu eser, esasında kapağında yazıldığı üzere “vatan şairinin cumhuriyetle imtihanını” mercek altına almaktadır.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. “Efsane” başlıklı birinci bölümde, Namık Kemal efsanesinin Osmanlı aydınının fikir dünyasında nasıl bir yer edindiği birkaç örnek üzerinden ele alınmaktadır. İlk örnek olarak II. Meşrutiyet’in ilan edilmesini müteakip Talebe-i Hukuk Cemiyeti öğrencilerinin Namık Kemal’in kabri ni ziyaret etmesi aktarılmaktadır. Bilindiği üzere Namık Kemal, vasiyeti üzere

* Arş. Gör., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye, hselcuk@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3820-416X.

Rumeli fatihi Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki kabrinin yanına defnedilmişti ancak Sultan II. Abdülhamid devrinde mezarının ziyaret edilmesi engellenmişti. II. Meşrutiyetin ilk günlerinde soluğu burada alan gençler Namık Kemal'in kabrinin başında "Yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, yaşasın Namık Kemal!" sloganları atmış ve metruk haldeki mezarının yeniden tanzim edilerek güzel bir kabir yapılmasını sağlamışlardı. Bir diğer dikkat çekici örnek ise Mustafa Kemal Atatürk'ün Namık Kemal'e olan hususî ilgisidir. Birçok Harbiye öğrencisi gibi Namık Kemal'in vatan ve hürriyet temalı çok sayıda şiirini ezberleyen Atatürk, bulabildiği tüm şiirlerini de bir deftere toplamaya çalışmıştı. Dahası, Millî Mücadele'nin başlarında Namık Kemal'in meşhur "Vatan bağına düşman dayasın hançerini/ Yoğ imiş kurtaracak bahtı kara maderini" dizesini "Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini" şeklinde değiştirerek bu dizenin bulunduğu şiiri yeniden tanzim ve tazmin etmesi, hâlâ vatan şairinin hatırasını zihninde canlı bir şekilde taşıdığına dair önemli bir anekdot olarak aktarılmıştır.

"Efsaneyle Savaşmak" başlıklı ve kitabın ana gövdesini teşkil eden ikinci bölümde ise bu kadar sevilen ve itibar gören bir şahsiyet olmasına rağmen Namık Kemal'in, 1930'lu yıllarda neden kanonun dışına atılmaya çalışıldığına ve kendisi hakkında adeta bir karalama kampanyasının nasıl başlatıldığına değinilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak yazarları arasında Peyami Safa ve Nazım Hikmet gibi isimlerin yer aldığı Resimli Ay dergisinde 1929 yılında "Putları Yıkıyoruz" başlığı altında bazı büyük Türk şairleri hakkında yazılan yazılara değinilmektedir. Bu yazılarda, aralarında Abdülhak Hâmid, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi gibi edebiyatçıların bulunduğu bazı isimlerin, gereğinden fazla abartılarak edebiyat dünyasında kendilerine yer bulduğu düşüncesi küçük düşürücü ifadelerle dile getirilmişti. Tabi bu iddialar kısa süre içerisinde tepki çekmiş, İkdâm gazetesinde iddialara cevap mahiyetinde yazılar kaleme alınırken Darülfünuna mensup milliyetçi gençler Resimli Ay dergisinin ofisinin önüne giderek protestolarda bulunmuşlardı. Öte yandan "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisinin devamı niteliğinde, ilk yazıların çıkmasından yaklaşık 8 ay kadar sonra "Namık Kemal Anketi" yayımlanmıştı. Bu çerçevede devrin önde gelen yazarlarına Namık Kemal hakkında sorular sorulmuş, kuvvetle muhtemel yeni bir tepki çekmemek adına diğer "putlara" nazaran vatan şairi hakkında daha olumlu ve onu yüceltici ifadeler kullanılmıştı. Ancak bu, kendilerine karşı milliyetçi gençler tarafından başlatılan büyük Türk şairlerine sahip çıkma furiasını durdurmamıştı. Ankara'da Genç Türk Edebiyatı Birliği ismi altında milliyetçi öğrenciler tarafından yeni kurulan dernek ilk programını Ankara'daki Türk Ocağı'nda, Resimli Ay dergisine tepki mahiyetinde "Namık Kemal'in Hatırasını Takdis" adı altında gerçekleştirmişti. 28 Kasım 1930 tarihinde yapılan program için büyük bir kalabalık toplanmış

ve hayli coşkulu konuşmalar yapılmıştı. Ancak beklenmeyen husus Türk Ocağı'ndaki bu programın Atatürk'ün endişelerini celp etmesiydi. Zira programdan yaklaşık beş ay önce açılan Türk Ocağı'nın binasını ziyaret eden Gazi, binanın holünde kendi heykelinin yanına Namık Kemal heykelinin yapılması karşısındaki öfkesini gizlememişti. Nitekim programdan sonra Ankara'da devrin önde gelen siyasî ve ilmî şahsiyetlerin katıldığı mutat toplantılardan birinde Gazi, Ocak Reisi Hamdullah Suphi ve Merkez Heyet Üyesi Arif Hikmet Koyunluoğlu'nu yanına çağırarak Ocak Teşkilatı hakkında bazı bilgiler almıştı. Türk Ocağı'nın şubeleri ve üyelerinin çok fazla olmasına şaşırarak Gazi "Korkarım siz hükümete bir beyanname vererek siyasî bir hâle geçerseniz bizim parti ortadan silinir." demişti. Arif Bey, ocağın siyasetle bir ilgisi olmadığını ifade etse de çok geçmeden Çankaya'da yapılan olağanüstü kurultayda Türk Ocağı'nın kapatılması kararı alınmış, Hamdullah Suphi bir memuriyetle Ankara'dan uzaklaştırılmıştı. Böylelikle Ocak'ta Namık Kemal ile alakalı tertip edilmesi planlanan birçok program hayata geçememişti.

İkinci bölümde ayrıca 30'lu yıllarda Namık Kemal aleyhinde artmaya başlayan gazete ve dergi yazılarından da bahsedilmektedir. Burhan Toprak, Celal Nuri gibi isimler tarafından kaleme alınan bu yazılar eleştirilerin odağı olsa da asıl büyük tepki Saadettin Nüzhet Ergun tarafından yazılan Namık Kemal biyografisine olmuştu. Çünkü bu biyografide Namık Kemal'in eserleri ve fikirleri küçümsendiği gibi onun "İslâmcı" "Osmanlıcı" "padişahçı" "pis" bir "Arnavut" olduğu dile getirilmekteydi. Tabi çizilen bu portre 30'lu yılların hâkim paradigmasına taban tabana zıt olduğu gibi vatan şairinin hatırasına karşı yapılan büyük bir hürmetsizlikti. Çok geçmeden Nihal Atsız, Ali Nihat Tarlan, Rıza Nur ve daha birçok kişi tarafından bu kitaba ağır eleştiriler yazılmış; Namık Kemal'i iyi kötü tanıyan bir isim olan Saadettin Nüzhet'in bu kadar insafsız ve tek taraflı bir eser yazması, biyografiyi kaleme alma emrini "büyük yerden" aldığı düşüncelerini doğurmuştu. Namık Kemal'in hatırasına bir diğer saygısızlık ise Atatürk'ün de katıldığı I. Türk Dil Kurultay'ında yapılmıştı. Kurultay'da söz alan ve daha önceki faaliyetlerinden Gazi'ye dalkavukluk yapamaya çalıştığı anlaşılan Hasan Ruşenî Barkın, Türk dilinin saf haline dönmesi için Osmanlı devrinden kalma ibarelerden kurtulmasını savunurken bu meyanda eser veren şahsiyetleri aşağılamış, bunlardan payını alan Namık Kemal de "Türk'e ahiret koklatmak" ve "Türk idealini dünyanın en sefil çöllerine taşımak" ile suçlanmıştı. Kurultayda sert rüzgarları estiren bu konuşmadan çoğu katılımcının rahatsız olduğu anlaşılrsa da sadece Muhiddin Baha Pars kısa bir konuşmayla tepki göstermiş ve salonda ciddi bir alkış toplamıştı. Tabi Kurultay'da yaşananların duyulması büyük infial yaratmış, Milli Türk Talebe Birliği öğrencileri çok geçmeden İstanbul Üniversitesi-

tesî'nde 23 Mart 1934'te "Namık Kemal ve Ziya Gökalp İhtifali" düzenlemişlerdi. Programda öğrencilerin yanı sıra Fuat Köprülü, İsmail Habip Sevük gibi isimler konuşma yaparken Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, Abdülhak Hâmid ve Sami Paşazade Sezai'nin ihtifalde okunmak için gönderdikleri mektuplar, tıklım tıklım dolmuş olan salonda büyük alkış toplamıştı. Bu programın üzerinden çok geçmeden 2 Aralık tarihinde bu sefer de Namık Kemal'in 40. ölüm yıldönümünü vesilesiyle İstanbul Üniversitesi'nde yeniden bir program düzenlenmiş yine devrin önde gelen hocalarının katılımıyla kalabalık bir anma programı icra edilmiş, programda bilhassa Latin harflerinin kabulü ve dilde sadeleşme hareketinin neticesi olarak yeni nesillerin eski eserlere ulaşamamasının ve onları anlayamamasının doğuracağı problemlerin üzerinde durulmuştu. Bu çerçevede başta Namık Kemal olmak üzere birçok büyük yazarın yeniden edebiyat dünyasına kazandırılması için çalışmalara başlanacağına üzerinde durulmuştu.

İkinci bölümde "efsaneyle savaştığı" anlaşılan bir diğer önemli isim ise büyük Türk romancısı Kemal Tahir'di. O yıllarda sol eğilimlere sahip bir genç olan Kemal Tahir, 1935 yılında başlattığı "Namık Kemal için Diyorlar ki" başlıklı bir anketinde Falih Rıfki, Nazım Hikmet, Peyami Safa, Hüseyin Cahit gibi birçok isimle Namık Kemal'in fikirleri ve eserleri hakkında röportajlar yapmıştı. Her görüştüğü isimle olmasa da birçok isimden Namık Kemal'i küçük düşürücü ifadeler almayı başaran Tahir, aldığı cevapları aynı başlıkta iki formalık bir kitapta yayımlamıştı. Tabi bu kitaba da tepkiler gecikmemiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinden olan ve daha önce düzenlenen Namık Kemal ihtifallerinde söz alan Zahir Sıtkı, Namık Kemal isimli bir broşür yayımlayarak Abdülhak Hâmid, Abdülbaki Gölpınarlı gibi isimlerle yaptığı röportajlarda adı geçen anketteki iddialara tek tek cevap vermişti.

Genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığımız ikinci bölümde Namık Kemal'in ismi üzerinden devrin önde gelen fikir adamları arasında yaşanan sert tartışmalar daha birçok ilgi çekici ayrıntılarla gözler önüne serilmektedir. Tabi ki dikkatli okuyucu bu tartışmaların sadece Namık Kemal özelinde olmadığını, 30'lu yıllarda genç cumhuriyetin takip etmek istediği sosyal politikalara karşı gösterilen tepkilerin bir uzantısı olduğunu anlayacaktır. Olayların anlatımı okuyucuyu ister istemez bu uzantılara sevk ederken gösterilen tepkilerin çerçevesini de çizmektedir. Bu noktada gösterilen tepkilerin hiçbirinde cumhuriyetin temel ilkelerine yahut Gazi Paşa'ya karşı bir yapılanma olmadığı anlaşılmakta, daha çok üzerinde tartışılan şahsiyetlerin Türk tarihinin edebî ve siyasî figürleri olmaları hasebiyle yaşadıkları devrin şartları içerisinde değerlendirilmeleri ve asla hatıralarının karalanmaması gerektiği fikri üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.

Son olarak “Efsanenin Dönüşü” başlıklı üçüncü bölümde, Atatürk’ün vefatı sonrası Namık Kemal’e iadeitibar için yapılan faaliyetler ve vatan şairinin kana-yeniden kazandırılma süreci aktarılmaktadır. Bu çerçevede, Gazi’nin ölümünden üç hafta sonra Namık Kemal’in 50. ölüm yıldönümü vesilesiyle İstanbul Üniversitesi Konferans Salonu’nda ve Güzel Sanatlar Akademisi’nden yapılan anma programlarından bahsedilmektedir. Ayrıca bu münasebetle vatan şairi için dört farklı renkte hatıra pulların basılmıştı. Yine aynı vesile ile yazarları arasında Hilmi Ziya Ülken ve Nurullah Ataç’ın da bulunduğu İnsan dergisinde Namık Kemal özel sayısı çıkarılmış, onun ıslahat ve edebiyat tarihi için teşkil ettiği seçkin konum üzerinde durulmuştur. Asıl büyük programlar ise Namık Kemal’in 100. doğum yıl dönümüne denk gelen 21 Aralık 1940 tarihinde yapılmıştı. Bu çerçevede yine İstanbul Üniversitesi’nde ve Güzel Sanatlar Akademisi’nde ihtifaller icra edilmiş, Şehir ve İnkılap Müzesi’nde özel bir sergi açılmış, Ankara Radyosu’nda Namık Kemal’in torunu Numan Menemencioğlu’nun katılımıyla özel bir program yayımlanmış ve hemen bütün gazetelerin birinci sayfaları vatan şairine tahsis edilmişti.

İstanbul Üniversitesi’ndeki programda o yıllarda belediye reisi ve vali olan Lütfi Kırdar, Harp Akademisi Komutanı Ali Fuat Erden, üniversite hocaları ve Namık Kemal’in yakın derecede akrabaları katılmıştı. Rektör Cemil Bilsel’in açılış konuşmasının ardından söz alan isimlerden biri de Gazi’nin ölümünün ardından Türkiye’ye çağrılan Halide Edip Adıvar’dı. Genel anlamıyla Namık Kemal’i tebci edecek konuşmalar büyük bir kalabalık tarafından ilgi ile takip edilmişti. Devam eden satırlarda Yahya Kemal’in de Namık Kemal hakkındaki düşüncelerine yer veren Beşir Ayvazoğlu, Türk Dil Kurumu tarafından yine 100. doğum yılı vesilesiyle Necip Fazıl’a yazdırılan Namık Kemal biyografisini ve aceleye getirildiği anlaşılan bu eser çerçevesinde dönen tartışmaları ele almıştır. Son kerte de Mithat Cemal Kuntay’ın Namık Kemal hakkındaki biyografisine ve Mehmet Kaplan’ın 1948 yılında yayımladığı “Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri” isimli doktora tezine ve diğer akademik çalışmalara değinen yazar, yine o yıllarda vatan şairi için memleketin muhtelif yerlerine heykel dikme teşebbüslerine değinerek kitabı sonlandırmaktadır.

Kitabın genel hatlarıyla akıcı bir üsluba, sade ve anlaşılır bir anlatıma, okuyucunun merakını her daim diri tutacak bir ifade kabiliyetine sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kitap boyunca sık sık kullanılan kısa, akılda kalıcı ve birbirleri ile bağlantılı başlıklar çizilmek istenen resmin zihinlerde net bir şekilde oluşmasını sağlıyor. Namık Kemal hakkında yazılan yüzlerce gazete yazıları arasından, onlarca telif eserden ve günümüze kadar birikerek gelmiş olan akademik literatür

arasından böyle bir anlatım çıkarmak herhalde Beşir Ayvazoğlu'nun usta kalemiyle mümkün olabilirdi. Eserdeki zengin ve açıklayıcı dipnotlarda ise yazarın arşiv belgeleri ve hatırat gibi birinci el kaynaklara ulaştığı, bu kaynakların satır aralarındaki anekdotlara sıklıkla başvurduğu görülüyor. Böylelikle Türkiye'de biyografi kültürünün gelişmesinde hatırı sayılır katkıları olan Ayvazoğlu, her biri titiz bir çalışmanın ürünü olan Peyami Safa, Ahmet Haşim, Tevfik Fikret, Tarık Buğra, Yahya Kemal gibi biyografilerinin yanına bir yenisini ekleyerek modernleşme devri edebiyat ve toplum tarihimize ilgili bir yapboz parçasını daha yerine yerleştiriyor.

Kitap boyunca bahsedilen Namık Kemal tartışmalarına mütevazı bir katkı mahiyetinde, onu eleştirenlerin ortak özelliğinin anakronizme düşmek olduğunu ifade edebiliriz. Bilhassa 1930'lu yıllarda dünyanın muhtelif yerlerinde olduğu gibi Türkiye'de de artmaya başlayan sol eğilimli yazarların onu "padişahçı", "burjuva sınıfının temsilcisi", memuriyetlerine istinaden "devletten nemalanan bir memur" ya da şiirlerine istinaden "faşist" olarak nitelendirmeleri kelimenin tam anlamıyla abesle iştigaldir. Zira Namık Kemal'in içinde bulunduğu jenerasyon yahut yaşamış olduğu devir göz önüne alındığında kendisinden bir sosyalist veya anarşist olması beklenemez. Ki fikirleri uğruna yeri geldiğinde padişahla açık bir şekilde karşı karşıya geldiği, birçok kez sürgünlere katlanmış olduğu da dikkate alındığında bu eleştirilerin ne kadar yersiz olduğu anlaşılabilir.

Öte yandan I. Türk Dil Kurultayı'nda eserlerinde kullandığı ağır dil yüzünden eleştirilmesi ve yer yer eleştirilerin dozunun arttırılarak hakaretâmiz laflara maruz kalması vatan şairine yapılan bir diğer haksızlıktı. Yine yaşadığı devirde kendisinden öz Türkçe konuşması beklenmeyeceği gibi kendisinin şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanma çabaları ve bu hususta yaptığı tartışmaların göz ardı edilmesi ayrı bir vahametti. Dahası Cevdet Paşa ve Şinasi'nin açmaya çalıştığı bu yolda Namık Kemal'in önemli bir basamak taşı olduğu herhalde herkes tarafından teslim edilir. Esasında Namık Kemal'in eserlerinde kullandığı dilin de ötesinde, çoğu eserinde ön planda olan İslamî perspektif ve samimi bir şekilde savunmaya çalıştığı Osmanlılık fikri kendisine yönelik yapılan eleştirilerin nirengi noktasını oluşturmaktadır. Erken dönem cumhuriyet politikalarında bu tarz düşüncelerin pek barınamayacağı aşikardı. Bu nedenle Namık Kemal'in dünyasıyla bir şekilde hesaplaşılması ve kanonun dışına atılması da sürpriz değildi. Aslında onun fikirleri cumhuriyetin kurucu kadrolarının zihin dünyasında bir zamanlar uzaktan veya yakından bir şekilde yer edinmişti. Ancak Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı tecrübelerini göremeyen Namık Kemal'in savunduğu bu düşüncelerin aynı canlılıkta yerini koruması da beklenemezdi. Yine de bu hesaplaşma

sürecinin Saadetin Nüzhet'e yazdırılan biyografiyle birlikte bir karalama kampanyası şekline dönüşmesi, vatan şairinin hatırasına karşı bazı haksızlıkların ve hürmetsizliklerin önünü açmıştır.

Diğer yanda Namık Kemal'i savunmaya soyunan bazı şahısların da onu durmadan tebcil etmesi, onun sürekli doğru adımları takip eden abidevi bir karaktere büründürmeleri de yersiz bir çaba gibi durmaktadır. Bu çerçevede oğlu Ali Ekrem Bolayır veya Necip Fazıl tarafından kaleme alınan Namık Kemal biyografileri de karşı cephede ama aynı kesinlikte ve keskinlikte karşımızda durmaktadır. Ancak her insan gibi Namık Kemal'in de yeri geldiğinde bazı aşırılıkları, tahkire kaçan haksız eleştirileri olduğu malumdur. Bunları dile getirmek bir ayıp değil onu anlama yolunda atılan doğru adımlar olacaktır. Yine de vatan şairinin hatırasını yaşatmaya çalışan bu zümrelerin sıklıkla anlatmaya çalıştıkları üzere onu kendi şartları ve kendi imkânları çerçevesinde değerlendirmek bugün dahi çok kıymet arz eden bir görüştür. Sadece Namık Kemal özelinde değil yakın dönem tarihimizde tartışma konusu olan çok sayıdaki çetrefilli meselenin bu çerçevede ele alınması birçok problemin doğru zeminde tartışılmasını sağlayacağı için bu görüşün kıymetini her daim koruyacağı aşikârdır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.